

Gábori Miklós: Les civilisations du paléolithique moyen entre les Alpes et l'Oural. Esquisse historique. Budapest, Akadémiai kiadó 1976. 247 str., 30 tabel, 65 sl.

O nagibih, ki so avtorja vzpodbudili k pisanju tako zahtevne in hkrati prepotrebne knjige, se na kratko poučimo v uvodu. Tu je jasno in glasno poudarjeno, da gre predvsem za historični, celó etno-historični prikaz ali skico (kot je napisano v podnaslovu) in manj za običajno tipološko-arheološko in stratigrafsko-kronološko analizo. Slednja služi avtorju le kot pomagalo pri rekonstrukciji zgodovine srednjepaleolitskega obdobja. Delo naj bi bilo pravzaprav sinteza (kot pravi Gábori v uvodu) zadnje čase vse pogostnejših poskusov historičnih razlag tudi v tem najstarejšem in najbolj neznanem obdobju človekove zgodovine. Do katere mere se je Gáboriju kot arheologu-paleolitičarju to posrečilo, naj se prepriča vsak sam.

Knjigo lahko v grobem razdelimo v dva dela. V prvem avtor po pokrajinah obravnava izredno pestro paletu srednjepaleolitskih kultur, začeniš s predeli severno in južno od Alp v Srednji Evropi in konča s Kavkazom in Srednjo Azijo. V drugem delu poskuša podatki na osnovi predhodnega historično sintezo (str. 157 ss).

Prvi del knjige je v bistvu izvleček za marsikoga že nepregledne množice podatkov o srednjem paleolitiku na tem ogromnem področju. Gábori obravnava več kot 200 najdišč, upoštevajoč stratigrafske, faunistične, floristične, tipološke analize, C14 datacije idr. Večino arheološkega gradiva je pisec, kot nam pojasni v uvodu, sam videl in študiral, kar je velika prednost in vrednost njegovega dela. Zlasti velja to za manj poznano in teže dostopno gradivo Sovjetske Zveze. Od jugoslovanskih najdišč izčrpneje obravnava Šepohvko, Mornovo zijalko, Betalov spod-mol, Črni kal, Krapino, Veternico, Crkvino, Daniloovo brdo, Visoko brdo in Crveno Stijeno. V drugem delu avtor analizira klimatske razmere, rastlinstvo, živalstvo in poda na osnovi analiz zaključke. Obširno obravnava tudi izvor, datacijo in širjenje srednjepaleolitskih kultur.

Ivan Turk

Pál Patay, Das kupferzeitliche Gräberfeld von Tiszavalk-Kenderföld, Fontes Archaeologicae Hungariae, Budapest 1978 (ed. Akadémiai kiadó). Publikacija zajema 63 strani dvokolonnega teksta med katerim je 55 risb (v glavnem grobnih tlorisov) in 165

opomb pod črto; na koncu pa sledi 17 tabel slikovnega gradiva in kot priloga načrt grobišča.

V knjigi s šestimi glavnimi poglavji je zbrano in predočeno gradivo bronastodobnega grobišča, ki so ga odkrili leta 1966 pri ojačevalnih zemeljskih delih jezua na Tisi pri naselju Tiszavalk sredi severovzhodne Madžarske. Nepoškodovani kompleks s 57 grobovi je izkopaval P. Patay v letih 1966 in 1967, le zadnje tri grobove pa leta 1975. Grobni pridatki, predvsem pa tiste najdbe iz bogatejših grobov, vnašajo v materialno kulturo bronaste dobe dokajšen pomen. Iz vrednotenja grobišča ni moč izvelči samo zaključke o načinu pokopa in funkciji ter veljavi pridatkov, marveč nam predoči tudi določnejše spoznanje o družbeni strukturi ljudi cvetoče bronaste dobe v porečju Tise.

S kratkim uvodom nas avtor seznanj z lego najdišča in zgodovino izkopavanja. Le iz pete opombe pa razberemo še zanimiv arheološki podatek, da so razen teh bronastodobnih grobov tod odkrili še dvajset poznosarmatskih grobov (4. do 5. stoletje) pa tudi sarmatske jame, ki so starejše kot grobovi; dalje najdbe iz mlajše kamene dobe, ki pripadajo tiški kulturi, jame iz zgodnje bronaste dobe (Tiszapolgár kultura) in skitskega obdobja, sprva pa ostanke treh hiš za vladavine Arpadov. Teh najdb P. Patay nikjer ne predoči in dokumentira, omenja le, da so ti objekti poškodovali nekatere bronastodobne grobove.

Drugo poglavje o grobovih je najboljše, saj v njem avtor na običajen arheološki način dokumentira vsak posamezen grob: tako mere, lego, usmeritev, spol in značilnosti pa razporeditev in spisek pridatkov. Omeniti pa le moramo, da so risbe grobov v neenotnem merilu in preveč shematizirane. Pomanjkljivost je tudi v tem, da najdbe niso izrisane, ampak predočene na tabelah le z dokaj slabo fotomontažo. Publikacija je s tem površna, arheološko oko pa prikrajšano za marsikaj bistvenega. Vrh vsega pa niso skupaj slikovno prikazane niti grobne celote. Naj omenimo na primer inventar dveh pomembnejših grobov: grob 29 (moški) — dve posodi in druge črepinje, bakreni predmeti (bojna sekira, zapestnica, šilo, igla), puščica, praskalo in nož iz kresilnika, kameno bojno kladivo, odbitka iz obsidiana, merjašček čekan in živalske kosti; grob 40 (deklica) — pet oblikovno značilnih posod, tri bakrene spiralne cevke, zlat obročast obesek in marmorne perle. Pomembnejši pridatki so bili tudi v grobu 2 (deček), keramično bogastvo

pa so imeli predvsem ženski grobovi 21, 27, 28, 46, 48 in 51.

V naslednjem poglavju govori avtor o načinu pokopa. Večje in manjše grobne jame skrčencev so razen nekaterih domala pravokotne oblike. Tudi pri usmeritvi grobov ni nobenih znatnih odstopanj; je skoraj venomer v SO—NW osi, čeprav so mrtveci na drugih grobiščih Bodrogkersztúr kulturne skupine usmerjeni bolj vzhod—zahod. Tretjina v Tiszavalku določljivih grobov je orientiranih v obratni smeri, kar po mnenju pisca predstavlja lokalno posebnost. Četudi gre za otroke, se dá po spolih ugotoviti lega skrčencev: moški so pokopani na desno, ženske pa na levo stran telesa. Tudi vsebina in lega grobnih pridatkov se v moških in ženskih grobovih razlikujeta ne samo v bistvenih okrasnih in praktičnih predmetih, ampak tudi po tipih in številu posod. Keramike je v ženskih grobovih vsaj enkrat več, a venomer je prisoten tako imenovani vrč za mleko (*Milchtopf*) skupaj s skledo. Grobišče v Tiszavalku je doslej edino v krogu tod doslej znanih, na katerem je dokumentirana skrunitev groba; grob 25 (verjetno z bogatimi pridatki) so izropali kmalu po pokopu mrtveca in v njem pustili le dele razmetanega okostja in nekaj razbitega posodja.

Z obsežnejšim poglavjem (str. 38—53) se avtor loti tipologije, primerjave in opredelitve grobnih pridatkov. Začenja z orodjem, najprej pa seveda z bakreno bojno sekiro, ki je ena najpomembnejših najdb z grobišča v Tiszavalku. Tu, v grobu 29 pokopani rodovni (plemenski?) poglavar jo je držal v desni roki — hkrati tudi kot simbol moči. Ozka, razpotegnjena sekira z gumbom na temenu, z ločnim rezilom in ostrorobno ojačitvijo nad luknjo v sredini, predstavlja poseben tip med že znanimi iz zapuščine Bodrogkersztúr-kulture. Prav o razvojnih oblikah in pomenu takih bojnih sekir je P. Patay tudi že spregovoril (*Folia Archaeologica* 19, 1968, 9—21). Med kovinskim orodjem avtor obravnava še bakreno šilo in igle, potem pa preide na kameno orodje in orožje (kladiva, nožiči, kline, praskala, strgala, puščice) pa žrmlje in stope.

Poseben razdelek v tem poglavju je interpretacija okrasnih predmetov in pridatkov kulturnega pomena. Med prvimi so to zlat naglavni obesek, bakrena zapestnica, prevrtna okrogle kamene ploščice in bronaste cevčice kot pasni okras ter perle iz školjčne lupine. Med kultne predmete sodita merjaščeva čekana-amuleta in spodnje čeljustnice prašičev iz moških grobov, iz ženskih grobov pa ovalni pisani kremenovi gomolji, ki so imeli

najverjetneje magičen pomen pri pogrebem obredu.

Isto poglavje nadaljuje avtor s predstavitvijo keramike, iz katere izlušči, da so v grobovih bile tej kulturi večji del že znane in običajne oblike posod. Vrči za mleko v raznih variantah so vodila oblika — razumljivo, saj se pojavljajo izključno v Borogkersztúr kulturi in v tistih kulturnih grupah, ki spadajo pod njen vpliv (Ludanice, Lažňany). Skoraj v enakem številu nastopajo polkroglaste sklede, včasih tudi z uvihanim ustjem. Redke oblike so skodelice, valjasti lončki in štirinožne čaše, ki so vezano ornamentirane, pa trebušasti vrč in vrč s konkavno nogo. Značilni kulturni inventar, ki se tudi tod pojavlja, je skleda na visoki tudi prevrtani valjasti ali konični votli nogi, dočim je kelih s tako nogo sila redek. Grobni pridatki so bile tudi posamezne kosti domačih živali — ovce, koze, svinje, od govedu pa le rebra.

Kot zaključek monografije sta poglavji o kronoloških in družbenih vprašanjih, snovanih na predstavljeni materialni dediščini grobišča Tiszavalk-Kenderföld. Najdbe so tako značilne — pravi avtor, da sodijo edino v klasično bronastodobno Bodrogkersztúr kulturo; s tem pa je tudi v grobem določeno časovno mesto grobišča. Ker pa se javljajo nekateri elementi Hunyadi-halom grupe (npr. keramika) pa pridatki in orientacija grobov kot v Polgár-Basatanya grupi, moramo grobišče v Tiszavalku uvrstiti v najmlajšo stopnjo Bodrogkersztúr kulture, t.j. prav na konec trajanja cvetoče bronaste dobe v madžarskem Potisju. Tako kronološko in kulturno mesto podkrepijo primerjave z gradivom iz drugih sočasnih najdišč ne samo v bližnji in daljni sosesčini, ampak tudi s predelov vzhodne Slovaške, kjer se je ondot tedaj ustalila Lažňany kulturna grupa (S. Šiška, Gräberfelder der Lažňany-Gruppe in der Slowakei, *Slovenská Archeológia* 20, 1972, 107 do 175).

Malo je znanih prazgodovinskih kultur, ki bi z grobiščnimi najdbami toliko doprinesle k problematiki družbenih razmer določenega občestva, kot je to možno prav v dobro raziskani Bodrogkersztúr kulturi. V tem smislu je temu krogu nekaj prispevalo tudi odkritje grobišča Tiszavalk-Kenderföld. Z metodo horizontalne stratigrafije grobov in pridatkov je P. Patay prišel do zaključka, da je na vsem kompleksu, vštevši tudi uničenega, bilo pokopanih okrog sto ljudi iz dveh ali treh generacij. V moških grobovih so bili značilni pridatki, ki govorijo za preživljanje z lovom, ribolovom, iz ženskih grobov pa

dokaj hišnega vsakdanjega posodja priča za dobro vpeljano gospodinjstvo. Bogastvo groba 29 nam pove, da je v njem bil pokopan najmanj rodovni poglavar; odkritje groba samega je avtor zaradi pomembnosti takoj objavil (P. Patay, *A. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1966/67, 49—55). V ženskih grobovih ni take razlike v pridatkih — izstopajo le po številu pridanih posod, če izvzamemo grob deklice z zlatim obeskom in drugim okrasjem.

Iz vsega lahko sklepamo, da v Tiszavalku v življenju in načinu pokopa med navadnimi in vplivnejšimi osebami ni bilo vidnejših razlik, razen lastništva predmetov v grobovih poglavarjeve družine. Domala enaka spoznanja o imetju, o življenjskih navadah in po smrtnem čaščenju lahko poiščemo v gradivu z grobišč Polgár-Basatanya skupine: s tem pa se je posrečilo dokazati, da so ti in oni pripadali isti etnični oziroma plemenski skupnosti.

France Leben

Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie (= okr. RIA), nadaljevanje V. zvezek, 1./2. sešitek (Ia-Ir(e)-buni), str. 1—160; 3./4. sešitek (Ir(e)buni — Kalhu), str. 161—320. Ustanovila sta ga E. Ebeling in Br. Meissner; izdaja ga sedaj D. O. Edzard s sodelovanjem šestih vrhunskih strokovnjakov za posamezna področja. Založnik W. de Gruyter. Berlin—New York 1976, 1977.

O vsebini novih sešitkov RIA poročam sproti v *Zgodovinskem časopisu* (= ZČ) (XXXI, 1977, 555—560 za 1./2. sešitek, za 3./4. sešitek je v tisku) in v *Arheološkem Vestniku* (= ArhV) XXVII, 1976, izšlo 1977, 298—300). Poročila v ZČ so namenjena interesentom za splošno, politično, kulturno in gospodarsko zgodovino, poročila v ArhV skušajo poleg skrajšanega splošnega pregleda bolj upoštevati to, kar utegne zanimati arheologe. Na ta način naj obe reviji vsaj v skromnem obsegu seznanjata slovenske in jugoslovanske interese za napredkom proučevanja kulturnega razvoja Prednje Azije v predhelenistični dobi.

V geslu Ibbi-Suen nas sumerolog E. Sollberger precej podrobno seznanja z osebnostjo in vladanjem zadnjega vladarja III. dinastije iz Ura (str. 1—8). Datirajo ga od 2084 do 2061 (Sidersky, oziroma J. Smith: 2028 do 2005). Ko je zavladal, je bil pod njegovo oblastjo še gorati Elam. V zadnjih letih svoje vladanja je bil vladar samo še v mestu

Uru z bližnjo okolico, dokler ni kot premaganec v elamskih verigah nastopil svoje zadnje poti v Elam. Posamezna vladarska leta označuje po značilnih dogodkih, ki so se v tistem letu zgodili (the year-names, str. 4 do 7); o propadanju in odmiranju svoje oblasti pa v njih ni česar ne pove. Več izvemo iz petih pisem kraljevske korespondence, zlasti z izdajalskim Išbi-Errom, ki je zadnjih deset let Ibbi-Suenove vlade vladal že v Isinu kot ustanovitelj prve dinastije iz Isina. O Ibbi-Suenu pričajo dalje nekateri, zlasti votivni njegovi napis; marsikaj vsebuje 21 *omina* (napovedi sreče ali nesreče v zvezi s kakimi nenavadnimi zunanji pojavi). Med literarnimi teksti sta pretresljivi žalostinki: prva o uničenju prestolnega mesta Ura, druga o razdejanju Sumerja in Ura. Pet himen je prevedel in leta 1972 objavil švedski asiriolog A. W. Sjöberg.

Iz stare babilonske dobe sta gesli dveh vladarjev iz Ešnunne. Ibal-pi-El I., ki je svojemu mestu »Ašnunna« vladal še kot »namestnik« (*iššakkum*). Njegovega pravnuka Ibal-pi-Ela II. so pa sodobniki prištevali med pet takratnih vodilnih kraljev, dokler ni Hammurabi leta 1755 mesta Ešnunne razdejal (D. O. Edzard, str. 1).

Od vladarjev prve dinastije v Isinu jih je več, ki imajo v RIA V, 1—4 vsak svoje posebno geslo. Išbi-Erri (2017—1985 po srednji kronologiji), kakor trdi D. O. Edzard (174 s), se je po večini držal tradicij Ura III. Ob svoji smrti je zapustil dobro urejeno državo. Ta je skoro dve stoletji ostala vodilna v Mezopotamiji, dokler ni postala žrtev kratkovidne rivalnosti med malimi državami.

Iddin-Dagān (1974—1954 po srednji kronologiji), tretji vladar v Isinu je znan po treh himnah in nekem vojaškem poročilu poveljnika, ki vladarju poroča o spopadu z nomadi rodu Mardu. Vsi ti teksti so v sumerskem jeziku, prav tako tudi neki šolarski tekst na glinasti ploščici (D. O. Edzard, str. 30 s).

Njegov sin in naslednik Išme-Dagān (1953 do 1935 po srednji kronologiji) je zapustil še večjo literarno zapuščino, skupno 17 pesnitev. Med njimi je kraljevska himna z več kakor 300 vrsticami. Tožbi mest Nippurja in Uruka sta le fragmentarno ohranjeni; sta pa glasnika težavnih časov (D. O. Edzard, str. 30 s).

Končno naj še kratko omenimo geslo Idrimi (str. 32 s), ki je bil okoli leta 1500 kralj Mukiša/Alalaha. Po večletnem pregnanstvu se je končno sporazumel s huritskim/mitanskim kraljem, ki se je imenoval Paratarna. Ko je s pogodbo pripoznal njegovo nadob-